

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE DIN TÂRGU MUREȘ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

**TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT**

Doctorand:

Rareș-Sorin ȘOPTEREAN

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

TÂRGU MUREȘ

2019

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE DIN TÂRGU MUREȘ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

**IMAGINEA ISTORIEI ÎN LITERATURA LUI
DIMITRIE CANTEMIR
REZUMAT**

Doctorand:

Rareș-Sorin ȘOPTERIAN

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

TÂRGU MUREȘ

2019

CUPRINS

INTRODUCERE

1. CONSIDERAȚII GENERALE

1.1. Cadrul istorico – geografic

1.2. Viața și opera

1.2.1. Viața și cariera politică

1.2.2. Activitatea culturală

- Însemne și simboluri heraldice

- Geograf și Istoric

- Locul lui Dimitrie Cantemir în cultura românească

- Naționalism și umanism

- Preocupări etnografice

- Perspective filozofico – teologice

- Contribuții la istoria muzicii turcești

- Activitatea literară

2. FOLCLOR ȘI CULTURĂ MEDIEVALĂ

2.1. Interpretarea folclorului

2.2. Sfera culturală

3. ROMANITATEA ROMÂNILOR

3.1. *Descriptio Moldaviae*

3.2. *Hronicul vechimei a romano – moldo – vlahilor*

3.3. Despre trecutul militar al poporului român

4. ISTORIA ÎN OGLINDA LITERATURII

4.1. *Istoria ieroglifică*

4.1.1. Arta narațiunii

4.1.2. Lumea personajelor

4.1.3. Modelul portretistic

4.2. <i>Istoria creșterii și descreșterii curții otomane</i>	
4.3. <i>Descriptio Moldaviae</i>	
4.3.1. Izvoare și structură	
4.3.2. Starea geografică	
4.3.3. Starea politică	
4.3.4. Elemente de antropologie. Etnografia și folclorul	
4.3.5. Starea religioasă	
4.3.6. O viziune asupra istoriei. De la Moldova la Basarabia	

5. FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE ÎN OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR

5.1. Dimitrie Cantemir, în timpul și spațiul epocii sale	
5.2. Mișcarea, spațiul și timpul	
5.3. Interpretarea spațiului și timpului din perspectiva filosofiei istoriei	
5.4. Teoria cunoașterii	
5.5. Metafizică și teologie	
5.6. <i>Divanul</i>	
5.6.1. Stilul	
5.6.2. Limba	
5.6.3. Versiunea greacă	
5.6.4. Divanul în cultura românească și în cultura europeană	
5.6.5. Influențe stoice	
5.6.6. Influențe platoniciene și neoplatoniciene	

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

IMAGINEA ISTORIEI ÎN LITERATURA LUI DIMITRIE CANTEMIR

REZUMAT

Poliglot, istoric, scriitor, muzicolog, orientalist, filosof și om politic, Dimitrie Cantemir este unul dintre cei mai erudiți umaniști ai neamului românesc, opera sa excepțională înscriindu-l în seria personalităților enciclopedice universale.

Principele nu este pur și simplu un om al timpului său, deși el aparține efectiv aceluși timp de intrigi, uneltiri, războaie, conexiuni și renașteri. La granița dintre două secole, al XVII-lea și al XVIII-lea, atunci când identitățile se formau greu și se năruiau ușor, cărturarul român s-a ridicat prin inteligență, cunoaștere, cultură și universalitate. Dimitrie Cantemir este unul dintre acei oameni rari, care a reușit să transforme, ca nimeni altul, acele vremuri, în opere de o mare profunzime, frumusețe și rezonanță, care rămân actuale, iată, și peste trei secole.

Aprig luptător împotriva transformării țăranilor liberi în șerbi, Cantemir își manifestă convingerile politice până și în scrierile sale, fiind un susținător al țăranimii împotriva abuzurilor boierimii. Acesta consideră utilă schimbarea sistemului de guvernământ prin reinstaurarea monarhiei ereditare, stabilitatea și dezvoltarea fiind necesare unei dinastii luminate.

Trăind într-o perioadă de tranziție, (de la dogmele religioase la umanism) Dimitrie Cantemir, receptiv la nou, a reușit să strămute învățăturile sale religioase în plan umanist prin intermediul operei sale care înglobează preocupări aparținând unor domenii diferite: literatură, istorie, geografie, filozofie, limbi orientale, muzică. Intuind că la un moment dat Occidentul va reprezenta viitorul și Orientul trecutul, s-a folosit de cunoștințele sale răsăritene pentru a avea acces la ideile promovate de Europa occidentală.

Este considerat promotorul culturii poporului român în Europa, scriindu-și opera cu scopul obiectiv de a-și face neamul cunoscut în lume. Epoca în care și-a desfășurat activitatea este una a înfloririi culturii române, cele mai multe dintre operele sale fiind inspirate din izvoare străine în limbile germană, rusă, franceză, turcă, polonă. Multe lucrări au fost elaborate inițial în limba latină.

Opera sa se împarte în trei mari categorii, după cum urmează:

Opera filozofică: *Logica*, *Metafizica*, *Imaginea științei sacre*, *Despre conștiință*, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*. Cea din urmă este prima lucrare filozofică din cultura românească;

Opera istorică: *Hronicul vechimimei a romano-moldo-vlahilor*, *Descrierea Moldovei*, *Viața lui Constantin Cantemir*, *Istoria Imperiului Otoman*, *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brâncovenilor*;

Opera literară a lui Dimitrie Cantemir: *Istoria ieroglifică* (secretă) este o operă barocă care nu poate fi introdusă cu ușurință într-o anumită specie literară. De-a lungul vremii, a fost considerată roman politic, pamflet, jurnal și nu în ultimul rând, primul roman românesc.

Cantemir considera că, indiferent de stadiul de dezvoltare al unui popor, acesta nu este capabil să își creeze propria limbă, în schimb, el este de acord că unele limbi pot genera altele. Acesta ar fi, după părerea lui, și cazul limbii române, care s-a dezvoltat din cea latină făcând astfel posibilă urmărirea începuturilor limbii noastre.

Dintr-o viață relativ scurtă, împărțită între activități variate și solicitante - om politic, pretendent la tron și domnitor, ostaș, călător - Dimitrie Cantemir și-a urmat cu cea mai mare fidelitate și rodnicie vocația de cărturar. La numai douăzeci și cinci de ani el și-a publicat prima carte (*Divanul*) și în ajunul morții pe cea din urmă (*Sistemul religiei muhammedane*), lăsând posterității un tezaur de opere în manuscrise pe care specialiștii le cercetează de aproape trei veacuri.

În 1697 apare la Iași *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, lucrare pe care Cantemir i-o trimisese călugărului Ieremia Cacavelas la sfârșitul anului precedent pentru traducerea în greacă și publicare.

În 1700, Dimitrie Cantemir termină *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*, publicată abia în 1928 cu titlul *Metafizica*, lucrare de filosofie religioasă, inspirată de lecturile autorului din operele gânditorului flamand Baptiste Van Helmont. Abordând probleme ale filozofilor din vremea lui (teoria cunoașterii, teoria atomilor și a originii materiei, noțiunea de timp, destinul omului etc.), Cantemir se afirmă ca precursor în istoria gândirii românești moderne.

În același an, 1700, Dimitrie Cantemir încheie culegerea de extrase intitulată *Ioannis Baptistae Van Helmont physices universalis doctrina*, referitoare la teoriile de fizică ale gânditorului (teorii despre originea naturii, pe care Cantemir le găsește în consens cu doctrina creștină). Extrasele sunt precedate de o introducere în latină și română, un elogiu adus operei lui Van Helmont pe care vrea să o prezinte cărturarilor români.

În anul 1701 începe, probabil, redactarea lucrării *Compendiolum universae logices institutiones* (*Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii*), cunoscută sub numele de *Logica*. Preocupat permanent de problemele logicii, Cantemir a vrut să alcătuiască și un manual sistematic despre normele gândirii corecte.

Între anii 1703 -1704, pe baza unui nou sistem de notație muzicală elaborat de el, compune un tratat de muzică turcească și intră cu acest tratat între clasicii acestei tradiții muzicale: *Tarifu ilmi musiki ala veghi maksus* (*Explicarea muzicii teoretice pe scurt*). În cadrul operei cantemiriene, interesul pentru muzică completează portretul omului de cultură umanist, preocupări universale.

În anul 1705, Dimitrie Cantemir încheie redactarea *Istoriei ieroglifice*, relatare criptică, alegorică (a rivalității dintre Cantemirești și Brâncoveni) și roman autobiografic. Este a doua lucrare scrisă de Cantemir în limba română.

În anul primirii în Academia din Berlin (1714), redactează o primă scriere cu caracter istoric: *Monarchiarum physica examinatio* (*Cercetare naturală a monarhiilor*) eseu filosofic asupra succesiunii ciclice a marilor imperii.

În anul 1716 termină *Descriptio Moldaviae* (*Descrierea Moldovei*), lucrare ce cuprinde, pe lângă geografia fizică a țării, și date referitoare la sistemul de cărmuire, organizarea statului, viața socială, cultură, religie, școală, obiceiuri etc. Cartea are pagini de o neasemuită frumusețe închinată plaiurilor moldovenești.

Tot în 1716 încheie redactarea operei *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* (*Creșterea și descreșterea Curții otomane*), cea mai cunoscută lucrare de istorie a Imperiului otoman folosită în cercurile savante europene de până la începutul secolului XIX. În fecundul an 1716, Dimitrie Cantemir începe să redacteze *Vita Constantini Cantemyrii*, o biografie publicată mai întâi (într-o prelucrare în latină și rusă de T.S. Bayer) la Moscova, în anul 1783. Cartea idealizează personalitatea tatălui și pledează pentru dreptul lui Dimitrie Cantemir de moștenitor al tronului Moldovei.

În anul 1717 elaborează două opusculă premergătoare *Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor* și *Historia Moldo-Vlachica*. În anii următori continuă redactarea operei sale majore de istorie națională, la care va lucra până la sfârșitul vieții. Despre trecutul neamului său, relatat pe scurt de *Historia Moldo-Vlachica*, Dimitrie Cantemir mărturisește că „întâi pre limba lătinească izvodit ...[apoi] pre limba românească [l-a] scos”, pentru că ar fi fost nedrept să nu scrie în limba conaționalilor săi despre trecutul lor. Cu *Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor* Cantemir reia ideea cronicarilor moldoveni despre unitatea de origine a poporului român. În *Hronic*, afirmă ideea descendenței exclusiv romane a românilor, proclamând, ca și mai târziu istoricii Școlii Ardelene, puritatea latină a neamului nostru. Este opera cantemiriană cea mai erudită, căreia i-a consacrat cei mai mulți ani, făcându-i patru revizii și adăugându-i mereu noi informații. A fost cunoscută mai întâi de cărturarii români din Transilvania prin copii manuscrise (1730, 1756). Între anii 1835 – 1836 a fost tipărită la Iași (în chirilică), în două volume (de G. Săulescu), și după aproape șapte decenii (1901), a apărut (în alfabet latin) în *Operele principelui Demetriu Cantemir* publicate de Academia Română. Dimitrie Cantemir este considerat a fi întâiul spirit al nostru de

dimensiuni cu adevărat europene, de o multilateralitate în adevăr uimitoare în activitatea lui științifică, literară, artistică, politică.

El reprezintă sinteza Orientului și Occidentului, ca exponent al bizantismului cu influențe baroce și totodată exponent al sufletului național prin sufletul său moldovean, nealterat de cunoașterea străinătății. Intuia însă că Orientul înseamnă trecutul, iar Occidentul viitorul. A folosit cultura sa orientală pentru a accede la valorile Europei Occidentale. Nu întâmplător, este primul român numit membru al Academiei din Berlin.

Formarea unei vederi filosofice asupra lumii a fost influențată de comunicarea cu oamenii educați din rândul fanarioților. Cantemir a subliniat mai târziu prioritatea limbii grecești și a culturii elene asupra limbii și culturii latine ceea ce demonstrează vădit că dincolo de școala care a trebuit s-o urmeze el a fost un autodidact.

În lupta sa politică a răspândit filozofia raționalistă, care a format arhetipul viitorului om al Iluminismului. Prin urmare, Iluminismul avea să aibă un reprezentant în Balcani, care nu a fost altcineva decât însuși domnitorul Moldovei.

La Constantinopol, Dimitrie Cantemir a trăit intermitent timp de mai bine de 20 de ani. Astfel, în centrul lumii Islamice, s-a format unul dintre cei mai mari iluminiști europeni, unde departe de viața politică activă, autodidactul și eruditul cărturar avea să scrie și să schițeze cele mai importante lucrări ale sale.

Paradoxal, acest lucru este similar cu redescoperirea operelor filosofice ale antichității de către europeni când lucrările lui Aristotel și Platon au fost păstrate și cultivate de arabi.

După eșecul politic din 1711(alungat din domnia Moldovei), activitatea literar-istorică și viziunea filosofică a principelui se va extinde în Rusia, unde a avut un rol activ ca bun cunoscător al lumii islamice. Dimitrie Cantemir a creat primul tipar cu litere arabe din Rusia, destinat popoarelor musulmane din acel stat. La fel, a scris numeroase opere, care sunt păstrate în arhivele diferitelor instituții universitare și militare din această țară.

Prin urmare, valoarea lui Dimitrie Cantemir transcede granițele politice ale epocii sale, acesta găsiindu-și loc la cele mai înalte curți imperiale, iar din 1711 - până la sfârșitul vieții găsiindu-se sub protectoratul țarului Petru I. Acest lucru i-a făcut pe ruși să și-l asume pe Dimitrie Cantemir ca fiind parte a culturii lor. În fapt, Dimitrie Cantemir este parte a culturii universale, și în primul rând al culturii române.

Pe data de 21 august 1723, la 50 de ani neîmpliniți, s-a stins din viață principele Dimitrie Cantemir. A fost înmormântat alături de prima soție, Casandra, în biserica „Sfinții Constantin și Elena” a mănăstirii grecești din Moscova. În anul 1935, osemintele domnitorului-cărturar au fost aduse în țară și depuse în prima nișă din interiorul bisericii celor „Trei Ierarhi” din Iași, după 224 de ani de pribegie. Ca predică, a urmat evocarea personalității lui Dimitrie Cantemir, de către

însuși mitropolitul Nicodem, care a binecuvântat întoarcerea în patrie a rămășițelor pământești ale domnitorului.

În *Imaginea istoriei în literatura lui Dimitrie Cantemir* am discutat interferențele literaturii cu istoria și felul în care cele două discipline oferă exemple inedite pentru redactarea acestei teze. Am dezbătut maniera în care operele literare ale principelui Cantemir au devenit un instrument de oglindire a unei epoci.

Istoria reprezintă ramura cunoașterii care stă la baza aprofundării ființei umane, prin studiul evenimentelor și personalităților care au avut drept consecință lumea contemporană. De asemenea, literatura, prin componența sa, se poate asocia cu istoria, având ca obiect de studiu tot ființa umană, interpretarea tipologiilor diverse ale personajelor, fapte, întâmplări prezentate în narațiuni, și profunzimea sentimentului transmis de creațiile lirice. Astfel, istoria și literatura pot fi considerate înrudite, între ele existând o relație de complementaritate.

Din punct de vedere metodologic, la elaborarea prezentei lucrări, au fost valorificate următoarele metode științifice: comparativ-istorică, comparativ-geografică, etnologică (interpretarea culturii populare românești), monografică (stabilirea unui anumit tip de obicei, al unei zone în care s-a dezvoltat cultura materială și spirituală), naratologică.

Valoarea teoretică și semnificația practică a tezei rezidă în alcătuirea într-un model epistemic interdisciplinar, fundamentat pe analize conceptuale, pe studii de antropologie și de istorie comparativă, folclor, romanitatea limbii române, filosofie și teologie etc.

În capitolul I, *Considerații generale* este prezentată succint viața și opera marelui cărturar, sunt fixate cadrele demersului istoriografic, cu precizarea problematicii tratate și justificarea actualității și importanței acesteia.

Opera principelui moldovean a acoperit toate domeniile culturale ale timpului, cuprinzând concepte și structuri medievale, tratate pe parcursul capitolului al II-lea intitulat *Folclor și cultură medievală*.

Redarea în scris a culturii populare și interpretarea pragmatică a acesteia a dus, în decursul timpului, la apariția unei discipline, folcloristica. Cărturarul moldovean prezintă într-o elaborare științifică riturile de trecere, practicile magice – paparudele, călușarii, sânzienele, ielele – descriind cântecul, dansul, dar și viața satului dintr-o perspectivă antropologică. Cantemir atenționează despre necesitatea studiului folcloristicii pentru etnogeneza neamului românesc. În acest capitol facem referire la superstiții, credințe, obiceiuri, ritualuri și tradiții descrise de cărturarul moldovean ca fiind sacre, ca reprezentări ale spiritualității poporului român.

Am evidențiat faptul că cea mai veche descriere a obiceiurilor nupțiale o găsim la Dimitrie Cantemir, cărturarul încadrând în ceremonialul ritului nunții, datini și tradiții arhaico-mitice cu rol obligatoriu de facilitare a trecerii actanților spre noua stare și pregătirea pentru drumul vieții.

Al treilea capitol *Romanitatea românilor*, prezintă succint etnogeneza daco-romană și continuitatea românilor pe aceste meleaguri. Ideea omniprezentă în opera lui Cantemir este că românii, animați de puternicul sentiment al libertății, s-au angajat într-un șir nesfârșit de războaie cu invadatori de tot felul, reușind să-și păstreze ființa și să biruie încercările timpului.

Adresându-se lumii civilizate a vremii, Cantemir evoca trecutul pentru a deștepta interesul contemporanilor față de poporul mic, mare la suflet, ager și viteaz căruia i se cuvenea alt destin.

Capitolul IV, *Istoria în oglinda literaturii*, vine dintr-o firească sugestie la lectura criticii care se ocupă de studiul lui Dimitrie Cantemir. Subcapitolul *Lumea personajelor*, urmărește statutul personajului, insistând pe particularitățile care decurg din balansarea între ficțiune și referință, basm, alegorie și fabulă, din specificul măștii animaliere, în relație cu simbolurile consacrate în bestiarii, dicționare de simboluri și arhetipuri.

N. Manolescu remarcă faptul că Dimitrie Cantemir face munca de construcție a personajului explicită în roman, adaptează procedee iar efortul de a jongla cu un număr impresionant de personaje, deși faptul nu este neobișnuit în epocă, în alte literaturi, este cu atât mai notabil cu cât încearcă să compună personaje plauzibile. Un exemplu grăitor de proliferare a fanteziei în cazul de față este relația dintre imaginație și realitate.

În imaginația lui Cantemir, problema excepției sau a regulii, adică a zugrăvirii unei lumi, cu accent pe individ și sentimentele lui, rămâne una deschisă, așa cum se întâmplă în cazul marilor opere, cu efect direct asupra personajului.

Abordarea personajului a fost îndrumată de câteva idei de fundal prezente în majoritatea abordărilor critice ale romanului. Cea mai importantă dintre acestea ar fi descifrarea, în literatura critică, a particularităților care decurg din tipologia personajului, înfățișat sub mască animalieră, asemenea personajelor de basm, dar pentru care scriitorul oferă o *explicare* spre modelul real.

Având în prim plan analiza acestui aspect central al construcției unui roman, personajul în sens clasic, acest capitol urmărește modul în care a fost privit în interpretările care i-au fost consacrate *Istoriei ieroglifice*. Alte metode de abordare folosite țin de teoria literară, comparatism și studiile culturale, pentru a extrage date teoretice despre analiza personajului, pe care le-am corelat cu informațiile din textele critice. Personajele devin pe rând, actori în rol principal sau în rol secundar iar cadrul în care evoluează este un motiv literar de impact, cel al lumii ca teatru, predominant în prima parte a romanului.

Spațiul în care acestea se mișcă este unul vast și fantastic, ambiguizând reprezentația teatrală a conflictului.

Doina Curticăpeanu subliniază o trăsătură definitorie care îl deosebește pe Dimitrie Cantemir de cronicari, importantă pentru procesul de ficționalizare, dar și pentru evoluția personajului: lipsa „pretenției obiectivității”.

Modelul portretistic a lui Cantemir este un joc estetic, elaborat, dar, în ciuda afirmației autorului, care s-a nevoit să realizeze o corespondență între modelul real și masca animalieră, procedeul și-a cerut *obolul* și a iradiat în modalitatea caracteristică ficțiunii, dându-le personajelor sale o viață proprie.

Capitolul V, *Filosofie și teologie în opera lui Dimitrie Cantemir*, urmărește reliefarea întregii opere literare și filosofice a cărturarului, cu referire specială la condițiile intrinseci care l-au determinat pe renumitul domnitor să *domnească în arta scrisului*. Prin urmare, ne vom raporta la termenii care se referă la percepția *timpului și a spațiului*, atât din punctul de vedere al redării opiniilor sale filosofice cu privire la spațiu și timp, cât și al modului de cunoaștere a acestor două categorii filosofice.

Prioritar este să evocăm modul în care a perceput Cantemir timpul și spațiul, în contextul istoric al epocii și viziunea filosofică a înțelegerii acestor două categorii expuse în marea majoritate a lucrărilor publicate atât în timpul vieții cât și post-mortem. Prin urmare ne vom referi la: timpul și spațiul în care s-a format ca personalitate și în care și-a format percepția ontologică asupra lumii; timpul și spațiul din perspectiva istoriei și culturii perioadei în care a trăit; compararea textelor lui Dimitrie Cantemir în care sunt prezentate timpul și spațiul, inclusiv cu referire la alți autori din care s-a inspirat (Aristotel, Bacon, Van Helmont, ș.a.).

S-au făcut unele referiri la sistemul verbal-temporal în gramaticile românești din secolul al XVIII-lea și identificarea formelor temporale în texte. Acest aspect, deși foarte complex, este necesar pentru a delimita timpul ontologic (existențial) și timpul lingvistic (discursiv) în operele lui Cantemir, ca explorări logico-filosofice ale termenilor singulari și în fraze. Pentru o mai bună exemplificare, ne-am referit la timpul ilustrat ca valoare a trecutului (lumea povestită), timpul ca valoare a prezentului (lumea analizată) și ca proiectarea ideilor de viitor (lumea creată).

Am urmărit, de asemenea, interrelațiile dintre timpul literar și spațiu în textele analizate, diferite abordări ale analizei spațiului și timpului din punct de vedere epistemologic (în special în lucrările de geografie și istorie). Astfel, am încercat să surprindem cum a fost redat spațiul povestit în discursul literar, științific și filosofic al lui Dimitrie Cantemir, construirea discursului ontologic.

Filosoful încearcă să demonstreze că știința lumească este sub știința sacrului, adică a teologiei, și este adesea departe de adevăr, deși nu este lipsită de valoare. Cu toate acestea, anti-raționalismul lui Cantemir nu indică agnosticismul său. Deși hotărârile gânditorului sunt îndreptate în mod obiectiv împotriva teoriei dublului adevăr, în general, Cantemir are mentalitatea inerentă a savantului noii epoci care dorea, în același timp, să fie un cercetător și un creștin ortodox.

Dimitrie Cantemir reprezintă sinteza Orientului și Occidentului, ca exponent al bizantismului cu influențe baroce și totodată exponent al sufletului național prin sufletul său moldovean, nealterat de cunoașterea străinătății. Intuia însă că Orientul înseamnă trecutul, iar

Occidentul viitorul. A folosit cultura sa orientală pentru a accede la valorile Europei Occidentale. Nu întâmplător, este primul român numit membru al Academiei din Berlin, în 1714.

Noutatea cercetării este marcată de punerea în oglindă a două lumi - literare și istorice care se restrânge la câteva opere valoroase: *Descrierea Moldovei*, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, *Istoria ieroglifică*, *Creșterea și descreșterea Imperiului Otoman*, *Divanul*, *Metafizica*.

Prin această lucrare am evidențiat multilateralitatea lui Dimitrie Cantemir, cunoscut istoric dar și un remarcabil om al literelor, un strălucit, geograf, filosof, etnograf, sociolog, muzicolog și nu în ultimul rând un mare cărturar de o uimitoare diversitate. Alte metode de abordare folosite țin de teoria literară, comparatism și studiile culturale, pe care le-am corelat cu informațiile din textele critice.

Dificultatea cercetării consistă din însăși personalitatea subiectului acestui studiu, Dimitrie Cantemir, acest *Luceafăr* al timpului său, care avea preocupări pluridisciplinare. Cercetătorului îi este greu să stăpânească toate domeniile pe care le-a cunoscut cărturarul, pentru a elabora concluzii adecvate. De aceea este importantă studierea întregului *corpus* de opere cantemiriene și nu trunchierea materialului cercetat.

Intenția acestei lucrări, dincolo de aspectul de cercetare, este de a rediscuta valoarea simbolică a personalității lui Dimitrie Cantemir și a operelor sale pentru cultura și istoria românilor, pentru asumarea și conștientizarea modului în care trebuie să ne raportăm la valorile culturii naționale.

Îi revine meritul de a fi trasat harta filonului autohton de gândire. A făcut, din scrutarea identității de sine colective, scopul și rațiunea de *a fi* a gândirii metodice românești.

BIBLIOGRAFIE

I. BIBLIOGRAFIA OPEREI

- Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Tomul VIII, ed. Gr. G. Tocilescu, București, 1901.
- Cantemir, Dimitrie, *Viața lui Constantin-Vodă Cantemir*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1923.
- Cantemir, Dimitrie, *Despre Coran*, traducere de Ioan Georgescu, Editura Revistei „Analele Dobrogei”, Cernăuți, 1927.
- Cantemir, Dimitrie, *Metafizica*, traducere de Nicodim Locușteanu, Editura Ancora, București, 1928.
- Cantemir, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*, ediție de P. P. Panaitescu și Ion Verdeș, vol. I-II, Editura pentru Literatură, București, 1964.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973.
- Cantemir, Dimitrie, domn al Moldovei. *Opere complete*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974.
- Cantemir, Dimitrie, *Opere complete*, vol. 1, *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, Editura Academiei, București, 1974.
- Dimitrie Cantemir, în Opere Complete*, VIII, Ediție critică publicată sub îngrijirea lui Virgil Cîndea, Editura Academia R.S.R., București, 1987.
- Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, text ales și stabilit, prefată și note de Stela Toma, Editura Albatros, București, 1991.
- Cantemir, Dimitrie, *Mic compendiu asupra întregii învățăături a logicii (Compendiolum universae logices institutions)*, traducere din limba latină Dan Slușanschi, studiu introductiv de Alexandru Surdu, Editura Științifică, București, 1995.
- Cantemir, Dimitrie, *Istoria Imperiului Ottoman. Creșterea și scăderea lui*, traducere română de dr. I. Hodosiu, Editura Societății Academice Române, 1876–1878, Bibliografie selectivă (din colecția Bibliotecii „Gh. Asachi”), Iași 2003.

Dimitrie Cantemir, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”. Sesiune de comunicări științifice (2011; București), Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2011.

II. BIBLIOGRAFIA CRITICĂ SPECIALĂ:

Almaș, Dumitru, *Inorogul cel Înțelept: evocare istorică, în douăsprezece episoade, a vieții lui Dimitrie Cantemir*, Editura Militară, București, 1981.

Andrieș - Tabac, Silviu, „Stemele Cantemireștilor”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.

Bădăraș, Dan, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, Editura Academiei R.P.R., București, 1964.

Bistrițeanu, Al., *Creația populară ca preocupare și izvor de inspirație la D. Cantemir și N. Bălcescu în Studii și Cercetări de istorie literară și folclor*, anul II, 1953.

Carmen, Chelaru, *Cantemir – oglu – interpret, compozitor și muzicolog*, în *Dimitrie Cantemir, Perspective interdisciplinare*, coord. Bogdan Crețu, Editura Institutul European, București, 2012.

Cândea, Virgil, *Studiu introductiv la Divanul lui Dimitrie Cantemir*, Editura pentru literatură și artă, București, 1969.

Ciobanu, Ștefan, „Dimitrie Cantemir în Rusia”, în *Analele Academiei Române* (memoriile secțiunii literare), Seria 3, vol. 2. București, 1925.

Cioculescu, Șerban, *Itinerar critic / Viața și opera lui Dimitrie Cantemir*, vol. II, Editura Eminescu, București, 1976.

Cirimpei, Victor, „Dimitrie Cantemir etnolog”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.

Corbu, Haralambie, „Dimitrie Cantemir - scriitor”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.

Corbu, Haralambie, „Polifonism cultural și civilizațional la D. Cantemir”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.

Coroban, Vasile, *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*, Editura Știința, Chișinău, 2003.

Crețu, Bogdan, *Inorogul la Porțile Orientului, Bestiarul lui Dimitrie Cantemir, Studiu comparativ*, Volumul I, *PREMISE. BESTIAE DOMINI*; Volumul II, *BESTIAE DIABOLI*, Institutul European, Iași, 2013.

- Dan, Slușanschi, *Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Otomane*, traducere românească ediția a II-a revizuită, Editura Paideea, București, 2012.
- Dinu, Tudor, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat (Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII)*, Editura Humanitas, București, 2011.
- Djuvara, M.N., *Demetrius Cantemir philosophe de l'histoire* — „Revue des études roumaines”, Paris, 1974, vol. XIII–XIV.
- Eremia, Ion, *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*, în „Țara Moldovei în contextul civilizației europene”, Materialele Simpozionului Internațional, noiembrie 2008, în onoare Gheorghe Gonța, Chișinău: Cartdidact, 2008.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, *Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir în cultura europeană*, Editura Pantos, Chișinău, 2004.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, *Studiu introductiv la Descrierea Moldovei*, vol. II, 2007, *Considerente generale*.
- Eșanu, Andrei, *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, „Activitatea cartografică a lui Dimitrie Cantemir” în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, „Dimitrie Cantemir – geograf” în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, „Dimitrie Cantemir - istoric”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, „Doamnele lui Dimitrie Cantemir”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, „Viața și activitatea politică – Prima domnie”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Ghilaș, Victor, „Dimitrie Cantemir și arta muzicală”, în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor* (secolele XVII – XVIII), Editura Știința, Chișinău, 2008.
- Giosu, Ștefan, *Dimitrie Cantemir: Studiu lingvistic*, Editura Științifică, București, 1973.
- Lăudat, Iordan - Datcu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, Editura Junimea, Iași, 1973.
- Lemny, Ștefan, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Editura Polirom, Iași, 2010.
- Măciucă, Constantin, *Dimitrie Cantemir*, Editura Tineretului, București, 1962.
- Minea, I., *Despre Dimitrie Cantemir: Omul, scriitorul, domnitorul*, Editura Viața Românească, Iași, 1926.

- Panaiteanu, P. P., *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Editura Academiei, București, 1958.
- Panaiteanu, P. P., Verdeș, I., *Introducere la D. Cantemir, Istoria ieroglifică, vol. I.*, București, 1965.
- Răileanu, Constantin, *Dimitrie Cantemir. Melo*, Integrala compozițiilor cantemiriene din „Kitab-
l İlmi’l-musiki ala Vechi’l-Hurafat” (Cartea științei muzicii după felul literelor), București, 2017.
- Sesiune științifică Dimitrie Cantemir, *300 de Ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir*, Editura Academiei R.S. România, București, 1974.
- Simionescu, Paul, *Dimitrie Cantemir, domnitor și savant umanist*, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.
- Sorohan, Elvira, *Cantemir în cartea hieroglifelor*, Editura Minerva, București, 1978.
- Șulea-Firu, I., *O scrisoare inedită a lui Dimitrie Cantemir - Monarchiarum physica examinatio*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, București, 1963.
- Tănăsescu, Manuela, *Despre Istoria ieroglifică*, Editura Cartea Românească, București, 1970.
- Teodor, Pompiliu, *Dimitrie Cantemir și preiluminismul sud-est european*, în vol. *Interferențe iluministe europene*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1984.
- Țarălungă, Ecaterina, *Dimitrie Cantemir, Contribuții documentare la un portret*, Editura Minerva, București, 1989.
- Vaida, Petru, *Dimitrie Cantemir și umanismul*, Editura Minerva, București, 1972.
- Vaida, Petru, *Dimitrie Cantemir, în Istoria filozofiei românești*, Editura Academiei, București, 1972.
- Vita Constantini Cantemyri...*, ed. Dan Slușanschi, Ilie Cămpăanu, în *Dimitrie Cantemir, Opere complete*, VI, București, 1996.
- Zub, Alexandru, Gorovei S. Ștefan, Căndea Virgil, *Dimitrie Cantemir – Principe și cărturar european*, Editura Trinitas, Iași, 2003.

III. BIBLIOGRAFIE DE INTERES GENERAL:

- Alexandru, Tiberiu, *Folcloristică. Organologie. Muzicologie. Studii*, II, Editura Muzicală, București, 1980.
- Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- Babeți, Adriana, *Bătăliile pierdute*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.

- Berza, Mihai, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, Culegere de studii editată cu o introducere și note de Andrei Pippidi, Editura Eminescu, București, 1985.
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Semne, București, 2003.
- Cartoian, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1980.
- Cassels *Encyclopaedia of world Literature*, vol. 2, New York, 1973.
- Chevalier, Jean și Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș, Ed. Artemis, București, 1995.
- Costin, Miron, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.
- Curticăpeanu, Doina, *Arhipelagul baroc, în Orizonturile vieții în literatura veche românească (1520-1743)*, Editura Minerva, București, 1975.
- Curticăpeanu, Doina, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*, Editura Minerva, București, 1975.
- Duțu, Alexandru, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972.
- Enciclopedia Hoepli*, vol. 2, Milano, 1955.
- Ensayo de un Diccionario de la litteratura*, vol. 3. Madrid, 1956.
- Ghinoiu, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Elion, București, 2004.
- Grand Larousse Encyclopedique*, vol. 2. Paris, 1960.
- Iorga, N., *Istoria literaturii Române în secolul al XVIII – lea (1688-1821)*, Vol. 2, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1969.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii Române*, Vol. 2, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1969.
- Istoria literaturii moldovenești*, Vol. I, col. de redactare: H.G. Corbu, Editura Știința, Chișinău, 1986.
- Istoria Românilor*, Academia Română, vol. V, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Istoria Țării Românești, în Cronicari munteni*, Editura M. Gregorian, I, București, 1961.
- Jula, Nicolae, Mănăstireanu, Vasile, *Tradiții și obiceiuri românești*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Marian, Simion - Florea, *Descânțec populare române*, Editura BIC ALL, București, 1998.
- Marian, Simion - Florea, *Sărbătorile la români, Studiu etnografic. Cincizecimea*, Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, Editura Grai și Suflet- Cultura Națională, București, 2001.
- Meyers Handbuch über die Literatur*, Mannheim, 1964.
- Mihu, Achim, *Antropologie culturală*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

- Muthu, Mircea, *Balcanismul literar românesc*, I, Etapele istorice ale conceptului, Cluj – Napoca, 2002.
- Neculce, Ion, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de I. Iordan, ediția a II-a, Editura De Stat Pentru Literatură și Artă, București, 1959.
- Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară*, Editura Cartea Românească, București, 2017.
- Nicolau, Irina, *Ghidul sărbătorilor românești*, București, Editura Humanitas, 1998.
- Niculescu, Vasile, Prichici, D. Constantin Gheorghe, *Cântece și jocuri din Moldova*, Editura muzicală, București, 1963.
- Niculiță-Voronca, Elena, *Datinele și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, Editura Saeculum I. O., București, 1998.
- Noica, Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 1991.
- Oișteanu, Andrei, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, Editura Minerva, București, 1989.
- Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, Editura Saeculum, București, 2001.
- Panaiteanu, P. P., *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, Editura Minerva, București, 1959.
- Papahagi, Tache, *Mic dicționar folcloric. Spicuri folclorice și etnografice comparate*, Editura Minerva, București, 1979.
- Pavelescu, Gheorghe, *Magia la români: studii și cercetări despre magie, descântece și mană*, Editura Minerva, București, 1998.
- Piru, Alexandru, *Literatura română veche. Din istoria și poetica ei*, Editura pentru Literatură, București, 1962.
- Piru, Alexandru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Pop, Dumitru, *Paparuda în obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1989.
- Pop, Dumitru, *Studii de istoria folcloristicii românești*, Editura Umbria, Baia Mare, 1997.
- Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999.
- Pop, Mihai, Ruxăndroiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1990.
- Răutu, Radu, *Prefață la Antologia descântecelor populare românești*, Editura „Grai și suflet - Cultura Națională”, București, 1998.
- Rudică, Tiberiu, Costea, Daniela, *Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Tocilescu, Grigore, Cristea N. Țapu, *Materialuri folcloristice*, vol. II, Editura Minerva, București, 1981.

Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție P.P. Panaitescu, București, 1958.

Vlăduțiu, Ion, *Etnografie românească*, Editura Științifică, București, 1973.

Zamfirescu, Dan, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

IV. ÎN PERIODICE:

Anghelescu, Mircea, *Destinul ciudat al operei lui Cantemir*, în „România literară”, nr.11, 20-26 martie, 2002.

Apetroaie, Ion, *D. Cantemir, într-o nouă cercetare*, în „Cronica”, nr. 17, 27 apr. 1968.

Babeți, Adriana, *Dimitrie Cantemir – scriitor pentru toți*, în „Orizont”, nr. 28, 13 iul.1978.

Bădărău, Dan, *Dimitrie Cantemir filozof al istoriei*, în „Cronica”, nr. 42, 19 oct. 1973.

Bădică, Ion, *Dimitrie Cantemir și ideea unirii*, în „Tomis”, nr. 2, 25 ian. 1973.

Bădică, Ion, *Tricentenarul nașterii lui Cantemir*, în „Tomis”, nr. 19, 10 oct. 1973.

Boca-Bordei, Ramona. *Dimitrie Cantemir și romanul unui început de veac*, în „Orizont”, nr. 27, 5 iul. 1979.

Botez, Liliana, *Dimitrie Cantemir precursor al orientalisticii*, în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 1, 1974.

Botez, Liliana, *Elemente de umanism popular în legendele turcești receptate de Dimitrie Cantemir*, în „Revista de istorie și teorie literară”, t. 25, București, 1976.

Cândea, Virgil, „În ajunul Anului Cantemir”, în „Luceafărul”, nr. 9, 2 dec. 1972.

Cândea, Virgil, *A început „Anul Cantemir”*, în „Luceafărul”, nr. 5, 3 febr. 1973.

Cândea, Virgil, *Manuscrisul original al „Istoriei Imperiului Otoman” de Dimitrie Cantemir*, în „Tribuna Românească”, nr. 280, 15 nov. 1984.

Cândea, Virgil, *Dimitrie Cantemir – primul nostru enciclopedist*, în „Academica”, nr. 4, 3 febr. 1993.

Cândea, Virgil, *Manifestări cantemiriene*, în „Academica”, nr. 2, dec. 1995.

Cazan, Gheorghe, *Dimitrie Cantemir – primul mare filozof de valoare*, în „Informația Bucureștiului”, nr. 6254, 11 oct. 1973.

Cernoveanu, Paul, *Dimitrie Cantemir inedit*, în „Magazin istoric”, nr. 4, apr. 1991.

Ciobanu, Nicolae, *Momentul Dimitrie Cantemir*, în „Viața militară”, nr. 1, ian. 1987.

- Cioculescu, Șerban, *Dimitrie Cantemir, scriitorul*, în „Revista bibliotecilor”, nr. 9, sept.1975.
- Demeny, L., *Tratatul de alianță antiotomană între Moldova și Rusia din 1711*, în „Magazin istoric”, nr. 10, 1973.
- Dumitrescu, Petre, *Europeanul Dimitrie Cantemir*, în „Academica”, nr. 6, apr. 1999.
- Gabor, Gabriela, *Dimitrie Cantemir despre confesiunea „celuilalt”*, în „Caiete critice”, nr. 1-4, 1998.
- Ifrimescu, Radu, *Omul de știință Dimitrie Cantemir*, în „Opinia națională”, nr. 216, 29 iun.1998.
- Ionescu, Anca-Irina, *Dimitrie Cantemir și studierea credințelor populare ale românilor*, în „Limbă și literatură”, nr. 3, 1974.
- Joia, Monica, *Portretul lui Cantemir*, în „Noua revistă română”, nr. 8 - 9, 1996.
- Mănescu, Ioan N., *Stemele lui D. Cantemir și locul lor în heraldica Țărilor Române*, în „Revista Arhivelor”, XXXV, București, 1973.
- Manuela, Tănăsescu, *Noi și Dimitrie Cantemir*, în „România literară”, nr. 33, 2001.
- Marinescu, Paul Claudiu, *Orient și Occident în opera lui Dimitrie Cantemir*, în „Contemporanul”, nr. 41, 7 oct. 1988.
- Mârza, Radu , *Rusia, slavii și slavonismul în viața și opera lui Dimitrie Cantemir*, în „Apulum”, XLI, 2004.
- Maxim, Mihai , *Dimitrie Cantemir și epoca sa, Documente noi din arhivele turcești*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr.4, 2008.
- Ploșteanu, Grigore, *Noi mărturii privind ecoul operei lui Dimitrie Cantemir*, în „Vatra”, nr. 12, 20 decembrie 1984.
- Pogolșa, Lilia, *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luțk din 1711*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr.4, 2008.
- Pop, Emil, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în „Studii de istorie”, nr. 5, 1969.
- Popescu, Alexandru, *Dimitrie Cantemir eruditul*, în „Femeia”, nr. 4, aprilie 1973.
- Popescu, Ion Mihail, *Dimitrie Cantemir - simbol al forței intelectuale*, în „Opinia națională”, nr. 80, 6 februarie 1995.
- Rezachevici, Constantin, *Constantin Cantemir (1627-1693), întemeietorul dinastiei Cantemireștilor*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 4, 2008.
- Surdu, Alexandru, *Semnificația logicii în opera lui Dimitrie Cantemir*, în „Astra”, nr. 4,1998.
- Țvircun, Victor, *Moștenirea istorică a lui Dimitrie Cantemir și contemporaneitatea*, în „Akademos”, nr. 4(11), decembrie 2008.
- Ulici, Laurențiu, *Cantemir renaștutist*, în „Contemporanul”, nr. 45, 2 ian. 1984.
- Vetișan,Vasile, *Dimitrie Cantemir în spațiul culturii românești*, în „Orizont”, nr. 6,15 feb. 1976.

Vlăduțescu, Gheorghe, *Filosofia și omul de cultură Dimitrie Cantemir*, în „Academica”, nr. 6, apr. 1999.

Zamfirescu, Dan, *Cantemir – „punte de aur”*, în „Luceafărul”, nr. 42, octombrie 1975.